

The Gleaner

Vol 3 (1965)

Παλαιά έντυπα και χειρόγραφα στη Ρουμανία

Λουκία Δρούλια

doi: [10.12681/er.10532](https://doi.org/10.12681/er.10532)

Copyright © 2016, Λουκία Δρούλια

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δρούλια Λ. (2016). Παλαιά έντυπα και χειρόγραφα στη Ρουμανία. *The Gleaner*, 3, 79–84.
<https://doi.org/10.12681/er.10532>

ΠΑΛΑΙΑ ΕΝΤΥΠΑ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδραση στὴ Ρουμανία ἐκδηλώθηκε τὸν 14ο αἰῶνα στὸ πεδίο τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων, καὶ σαφέστερα ἀπὸ τὸ 1359 καὶ ὕστερα, ὅταν ἰδρύθηκε ἡ μητρόπολη Οὐγγροβλαχίας μὲ μητροπολίτη τὸν Ἕλληνα Ἰάκινθο, ὡς τότε μητροπολίτη τῆς Βίτζινας¹. Μὲ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης πολλοὶ Ἕλληνες κληρικοὶ κατέφυγαν στὴ Ρουμανία ὅπου ἔγιναν δεκτοὶ ἀπὸ τοὺς ρουμάνους ἡγεμόνες. Οἱ κληρικοὶ αὐτοὶ ἀντίθετοι στὴ χρῆση τῆς σλαβονικῆς γλώσσας στὴ λειτουργία, ἐπέτυχαν μετὰ ἀπὸ ἀγῶνες, τὴν τελικὴ ἐπικράτηση τῆς ρουμανικῆς γλώσσας καὶ τὴ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς. Οἱ ἀγῶνες, ἐξἄλλου, τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου ἐναντίον τοῦ καθολικισμοῦ καὶ τοῦ λουθηροκαλβινισμοῦ, συνετέλεσαν στὸ νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ὀρθοδοξία στὶς ρουμανικὲς ἐπαρχίες. Ἔτσι μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου οἱ ἡγεμόνες τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας συνδέθηκαν περισσότερο μὲ τὶς Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς, προσέγγιση ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ συχνὴ ἀποστολὴ ἀφιερῶματων ἀπὸ τὴ Ρουμανία πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῶν Μετεώρων κ.ἄ. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὅμως, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες κληρικοὺς, φιλοξενοῦνται στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες καὶ πολλοὶ καλλιτέχνες, στοὺς ὁποίους ὀφείλεται ἡ ἐπίδραση τοῦ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ καὶ ἡ ἀνέγερση ὠραίων ἐκκλησιῶν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες κληρικοὺς ἔγιναν ἐπίσκοποι ἢ ἡγούμενοι στὰ μοναστήρια τῆς Ρουμανίας καὶ περιστοιχίσθηκαν μὲ τὸν καιρὸ ἀπὸ Ἕλληνες λογίους, φορεῖς ἐπιδράσεων στοὺς ἡγεμονικοὺς κύκλους. Ρουμάνοι ἡγεμόνες καὶ ἄρχοντες μάθαιναν ἑλληνικά, ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἐνίσχυναν τὴν διάδοσή της. Ἔτσι πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Φαναριωτῶν, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἶχαν διαδοθῆ στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, ὅπου ὑπῆρχε κατάλληλο κλίμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τῆς νεοελληνικῆς παιδείας.

Δὲν χρειάζεται νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν Φαναριώτικη ἐποχὴ, γιὰτὶ εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ ἐκπολιτιστικὴ κίνηση τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ἡγεμόνων στὸν 18ο αἰ. Πρέπει ὅμως νὰ τονίσουμε ὅτι δὲν ἐβροήθησαν μόνο στὴ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἄνθρωποι πολὺπλευρα καλλιεργημένοι, φορεῖς οἱ ἴδιοι τοῦ δυτικοῦ πνεύματος, ζήτησαν νὰ διοχετεύσουν τὰ ἀγαθὰ του, πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπη. Τέλος, δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε τὴν ἀγάπη τους πρὸς τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα μὲ πολλὴ προσοχὴ συνέλεξαν στὶς ἰδιωτικὲς τους βιβλιοθῆκες (παράδειγμα οἱ Μαυροκορδάτοι) ἢ ἀφιέρωναν στὶς βιβλιοθῆκες τῶν μοναστηριῶν.

Ἀγάπη γιὰ τὰ βιβλία εἶχαν ἐπιδείξει καὶ παλαιότερα οἱ ρουμάνοι ἡγεμόνες καὶ ἄρχοντες· εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ βιβλιοθήκη τοῦ στόλνικου Κωνσταντίνου Καντακουζηνοῦ στὸ Μαρτζινένι. Τὰ ἐντυπα ἢ χειρόγραφα ποὺ διασώθηκαν ἀπὸ τὶς παλαιᾶς αὐτὲς συλλογές, φυλάγονται σήμερα

1. P. Lemerle, *Actes de Kutlumus*, Παρίσι 1945, σ. 10-11. Γιὰ ὀρισμένα πρόσφατα δημοσιεύματα σχετικὰ μὲ τὴ

μητρόπολη Οὐγγροβλαχίας, βλ. «Byzantinische Zeitschrift», 53 (1960), σ. 473.

στην Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Τὰ πολυτιμότερα ἀπὸ αὐτά, μᾶς τὰ παρουσιάζει ὁ V. Căndea, σὲ μιὰ ὠραία ὀλιγοσέλιδη ἐκδόση¹, πετυχαίνοντας νὰ δώσῃ μιὰν εἰκόνα τοῦ πλούτου καὶ τῆς ποικιλίας τῶν συλλογῶν, ποὺ εἶναι χρήσιμες γιὰ τὴν μελέτη τῆς εὐρωπαϊκῆς παιδείας, τῆς ἱστορίας τῶν Ρουμάνων καὶ τῶν λαῶν μὲ τοὺς ὁποίους εἶχαν ἔλθει σὲ ἐπαφὴ κατὰ καιροὺς.

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ συγγραφέα, περιέχει 3.800.000 ἔντυπους τόμους, 32.500 σειρὲς περιοδικῶν, 9.000 χειρόγραφα, 140.000 χαλκογραφίες, ξυλογραφίες καὶ σχέδια, 480.000 ἱστορικὰ ἔγγραφα, 110.000 ἐπιστολές, 175.000 νομίσματα, 35.000 μουσικὰ τετράδια καὶ διάφορα ἄλλα βοηθητικὰ (μικροταινίες, δίσκους, γραμματόσημα κ.ἄ.). Ἀποτελεῖ ἔτσι ἓνα ἀξιόλογο κέντρο ἐπιστημονικῆς ἔρευνας.

Τὰ βιβλία (ἔντυπα ἢ χειρόγραφα) τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρ.Α., ἔχουν περιέλθει σ' αὐτὴν ἀπὸ ἄλλες παλαιότερες βιβλιοθήκες τῆς χώρας (τῆς Κεντρικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κράτους, τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα, πολλῶν μοναστηριῶν, κ.ἄ.) καὶ ἀπὸ δωρεές εἴτε μελῶν τῆς Ἀκαδημίας εἴτε ἄλλων βιβλιοφίλων.

Ὁ σ. ἀναφέρει εἰδικώτερα ὀρισμένα ἀπὸ τὰ πιὸ παλαιὰ ἢ πιὸ σημαντικὰ ἔντυπα καὶ χφφ, καὶ συγχρόνως παραπέμπει στοὺς δημοσιευμένους καταλόγους, ὅπου περιγράφονται πληρέστερα οἱ συλλογές τῆς Ρ.Α. Τὰ βιβλία (ἔντυπα ἢ χειρόγραφα) τῆς Ρ.Α. διαιρεῖ σὲ παρακάτω κατηγορίες: α) ρουμανικὰ χειρόγραφα, β) ρουμανικὲς παλαιές ἐκδόσεις, γ) σλαβικὰ χειρόγραφα, δ) ἑλληνικὰ χειρόγραφα, ε) λατινικὰ χειρόγραφα καὶ στ) σπάνιες ξένες (μὴ ρουμανικὲς) ἐκδόσεις. Ὁ σ. ἐρευνᾷ ξεχωριστὰ τὴν κάθε κατηγορία, ἀναπτύσσει τὴν σημασία τῆς στὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ρουμανίας καὶ μνημονεύει πολλὰ ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα χφφ καὶ ἔντυπα.

α) Τὸν 16ο αἰ., ὅπως εἶναι γνωστό, ἄρχισε πιά νὰ γράφεται ἡ ρουμανικὴ γλῶσσα, ἀντὶ τῆς σλαβονικῆς, ποὺ ἐπικρατοῦσε ὡς τότε. Τὰ πρῶτα ρουμανικὰ χειρόγραφα βιβλία ἦταν μεταφράσεις ἀπὸ σλαβονικὰ καὶ ἑλληνικὰ κείμενα. Στὸν 17ο αἰ. ἐμφανίζονται στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα οἱ πολὺ γνωστὲς μεσαιωνικὲς λαϊκὲς μυθιστορίες (Μεγαλέξανδρος, Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ) καὶ τὰ «ἀπόκρυφα» βιβλία. Καὶ ὁ 18ος αἰ. ἔχει νὰ παρουσιάσῃ πολλὰς μεταφράσεις, εἴτε ἑλληνικῶν ἔργων (Παρικολόγος, Ἐρωτόκριτος κ.ἄ.) εἴτε ἔργων τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἀραβικῆς καὶ Ἰνδικῆς λογοτεχνίας, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἢ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀπόδοση. Τέλος, ἀναφέρονται τὰ χφφ ποὺ περιέχουν βλαχικὰ ἢ μολδαβικὰ χρονικά, π.χ. τὰ ἔργα τοῦ Miron Costin ἢ τὸ ἀνώνυμο ἔργο «Χρονικὸ τῶν Καντακουζηνῶν» (1290 - 1690).

β) Στὴ συνέχεια ὁ Căndea παρουσιάζει τὶς παλαιές ρουμανικὲς ἐκδόσεις. Ἡ πρώτη ἔντυπη «Λειτουργία» τυπώθηκε στὴ Βλαχία τὸ 1508

1. V. Căndea, *Livres anciens en Roumanie*, Βουκουρέστι 1962, σ. 246

+45 πίνακες + 6 πίν. ἔγχρ. ἐκτὸς κειμένου.

ἀπὸ τὸν μαυροβουινιώτη μοναχὸ Μακάριο σὲ σλαβονικὴ γλῶσσα¹. Στὸ 2ο ἡμισυ τοῦ 16ου αἰ. ὁ διάκονος Κορέσιος ἐγκαταστάθηκε μὲ τὸ τυπογραφεῖο του στὴν Τρανσυλβανία καὶ ἐνισχύθηκε ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τοῦ Brasov, ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ προσηλυτίσουν τοὺς Ρουμάνους στὸν λουθηρανισμό. Ἐκεῖ ὁ Κορέσιος ἐτύπωσε πολλὰ ρουμανικὰ βιβλία μὲ θρησκευτικὸ συνήθως περιεχόμενο, συνεχίζοντας ἔτσι τὴν φιλολογικὴ παράδοση ποὺ εἶχε ἐγκαινισθῆ μὲ τὶς χειρόγραφες ρουμανικὲς μεταφράσεις.

Ἰδιαίτερα ἀναπτύχθηκε ἡ ἐκτύπωση βιβλίων στὸν 17ο αἰ. μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ μητροπολίτη Κιέβου Πέτρου Μογίλα². Χάρη στὶς ἐνέργειες τοῦ τελευταίου, ἐξασφαλίσθηκε ἡ προμήθεια τυπογραφικῶν μηχανημάτων καὶ στοιχείων καὶ ἡ ἐπάνδρωση τῶν τυπογραφείων μὲ ἐξασκημένους τεχνίτες. Μεγάλῃ ἀνάπτυξη ἐμφανίζεται καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Μπραγκοβεάνου, μὲ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειξε ὁ ἴδιος ὁ ἡγεμόνας στὴ ρουμανικὴ παιδεία, καὶ στὴν τυπογραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἄνθιμου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας. Ὁ Ἄνθιμος ἐτύπωσε βιβλία καὶ σὲ ἄλλες γλῶσσες : ἀραβικά, γεωργιανὰ καὶ ἑλληνικά. Οἱ ἑλληνικὲς του ἐκδόσεις εἶναι ἀξιόλογες, ὅπως π.χ. ὁ «Τόμος Χαράς» (Ρίμνικο 1705) ἢ ἡ «Δογματικὴ πανοπλία» τοῦ Εὐγ. Ζιγαβηνοῦ (Τιργοβίσι 1710) κ.ἄ.

Κέντρο ἑλληνικῆς τυπογραφίας, ἀπὸ τὰ παλαιότερα μάλιστα (μέσα 17ου αἰ.), ὑπῆρξε, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Μολδαβία. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1642 τυπώνεται στὸ Ἰάσι τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ βιβλίον : ἡ Συνοδικὴ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Παρθενίου ἐναντίον τῶν καλβινιστῶν. (Τὸ πλῆθος τῶν ἐκδόσεων στὴν Βλαχία καὶ Μολδαβία, παρακολουθοῦμε εὐκολὰ ἀπὸ τῆς βιβλιογραφίας τῶν Bianu-Hodos-Simonescu καὶ τοῦ Legrand).

γ) Μεγάλῃ σημασίᾳ δίνει ὁ σ. στὴ συλλογὴ τῶν σλαβικῶν κωδίκων γιὰ τὴν μελέτη τῆς ρουμανικῆς παιδείας καὶ γενικώτερα τῆς φιλολογίας καὶ ιστοριογραφίας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ὅπως εἶδαμε προηγουμένως, ἡ σλαβονικὴ ὑπῆρξε ἡ πρώτη γραπτὴ γλῶσσα στὶς ρουμανικὲς ἐπαρχίες καὶ χρησιμοποιήθηκε, ὅπως ἡ λατινικὴ στὴ Δύση, σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις.

Σλαβονικοὶ κώδικες γραμμένοι σὲ ὀρισμένα κέντρα, ἰδίως τῆς Μολδαβίας, ἐμφανίζουν διαφορὰς στὴν καλλιγραφία καὶ τὴν ὀρθογραφία. Πρόκειται γιὰ ἕνα ξεχωριστὸ τύπο σλαβο-μολδαβικῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα ἀπόκεινται σὲ πολλὰς βιβλιοθηκῆς τῆς Ρουμανίας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ διακρίνονται γιὰ τὴν ἐξάαιρετὴ καλλιγραφία καὶ ἱστορησῆ

1. Ὁ P. P. Panaitescu ἐπιμελήθηκε μὰ φωτοτυπικὴ ἐκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Μακαρίου μὲ τίτλο *Liturghierul lui Macarie* (Βουκουρέστι, 1961), στὴν ὁποία προτάσσει (σ. V-LXII) μελέτη γιὰ τὶς «Ἀπαρχὲς τῆς τυπογραφίας στὶς Ρουμανικὲς χώρες. Ἡ Λειτουργία τοῦ Μακαρίου (1508)». Ἀκολουθεῖ βιβλιογραφία (σ. LXIX-CXXV) σχετικὴ μὲ τὰ

θέματα αὐτὰ ἀπὸ τοὺς Angela καὶ Alexandru Dutu.

2. Γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Μογίλα ἑλ. P. P. Panaitescu, *O carte necunoscuta a lui Petru Movila dedicata lui Matei Basarab*, στὸ «Omagiu lui P. Constantinescu-Iasi», ἐκδ. Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, Βουκουρέστι 1965, σ. 295-301, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

τους. 'Ο σ. μνημονεύει όρισμένα από τὰ πιδ παλιά σλαβικά χφφ 13ου και 14ου αϊ., με θρησκευτικό περιεχόμενο και ώραιότατες διακοσμήσεις: τὸ χφ Pomelnicul τῆς μονῆς Μπιστρίτζα (γραμμμένο από τὸν 15ο ὡς τὸν 17ο αϊ.), τὸ ὁποῖο περιέχει ἀξιόλογες ιστορικές εἰδήσεις (καταλόγους ὀνομάτων μολδαβῶν ἡγεμόνων και ἱεραρχῶν κ.ἄ.), και τοὺς κώδικες πὸ ἀντέγραψε ὁ καλλιγράφος μοναχὸς τῆς μονῆς τοῦ Neamt Γαβριήλ στὰ χρόνια 1429 - 1447. Στὰ θρησκευτικά χφφ ὑπάγονται και ὅσα περιέχουν ὕμνογραφικά ἔργα ρουμάνων λογίων πὸ φαίνεται ὅτι ἐγράφηκαν ἀρχικά στὰ ἑλληνικά και ὕστερα στὰ σλαβονικά, ὅπως π.χ. τὰ «Pripeale» τοῦ μοναχοῦ Filos (τὸν ὁποῖο οἱ ιστορικοί ἔχουν ταυτίσει με τὸν μεγάλο λογοθέτη Φιλῶθεο τῆς αὐλῆς τοῦ Mircea τοῦ Ἀρχαίου, 1381 - 1418). Στὸν 15ο και 16ο αϊ. ἀνήκουν τὰ σλαβικά χφφ με μεταφράσεις ἔργων βυζαντινῶν συγγραφέων (Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, Ἐφραίμ, Γρηγόριος Παλαμᾶς, Ἰωσήφ Βρυένιος κ.ἄ.), και στὸν 17ο, τρία ἱστορημένα λειτουργικά χφφ. Ἀναφέρεται εἰδικώτερα ἡ σλαβική μετάφραση τοῦ «Συντάγματος» τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη, πὸ ἔγινε τὸ 1472 στὴ Μονὴ τοῦ Neamt : ὁ κώδικας αὐτὸς περιέχει και ἓνα πὸ ἔνδιαφέρον σλαβο-λατινικὸ λεξικὸ με νομικούς ὅρους. Σὲ σλαβικά χφφ περιέχονται ἐπίσης τὰ παλαιότερα χρονικά τῆς Μολδαβίας (π.χ. «Χρονικὸ τῆς Μπιστρίτσας»), τὰ χρονικά τὰ σχετικά με τὴ μεσοβασιλεία τῆς Πολωνίας τοῦ 1572 και ἡ Ἱστορία τοῦ Παΐσιου τοῦ ἐκ Χιλανδαρίου (18ος αϊ.). Στὴν ἴδια συλλογὴ ὑπάρχει και μία σειρά ἀπὸ ἔγγραφα πὸ ἀφοροῦν στὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγ. Πέτρου ἐναντίον τοῦ Καρόλου τοῦ 12ου τῆς Σουηδίας και στὴν ἱστορία τοῦ Μαζέππα, Χατμάνου τῶν Κοζάκων (1708 - 1709).

δ) Τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν χφφ τῆς Ρ.Α. μπορεῖ νὰ μᾶς δώση μιὰ σαφῆ εἰκόνα γιὰ τὴν ἀνθηση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στὴ Ρουμανία. Ὁ Căndea ἀρχίζει τὴν περιγραφή τῆς ἑλληνικῆς συλλογῆς ἀπὸ τὰ χφφ τῆς βυζαντινῆς γραμματείας, τὰ ὁποῖα ἔχουν μεγάλη φιλολογικὴ και καλλιτεχνικὴ ἀξία. Μεταξὺ τῶν παλαιότερων μνημονεύει τὸ ms gr 1294 (ἓναν Κανόνα τοῦ ΙΑ' αϊ. με θαυμάσια διακόσμηση), ἓνα ἀντίγραφο τοῦ 17ου αϊ. τοῦ Ἀκάθιστου Ὕμνου και δύο Εὐαγγελιάρια τοῦ 12ου αϊ. Τὰ ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας περιέχονται σὲ χφφ τοῦ 12ου και 13ου αϊ. Παράλληλα μ' αὐτὰ ὑπάρχουν χφφ με ἔργα δυτικῶν συγγραφέων μεταφρασμένα ἑλληνικά (π.χ. τοῦ Αὐγουστίνου, τοῦ Θωμᾶ Ἀκυινάτη κ.ἄ.). Τὰ ἔργα τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων βρίσκονται σὲ κώδικες τοῦ 16ου, 17ου και 18ου αϊ., ἐνῶ τῶν ἀρχαίων σὲ κώδικες τοῦ 18ου αϊ. Τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρησίμευαν ὡς διδακτικά ἐγχειρίδια στὴν Ἡγεμονικὴ Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου, στὴ Σχολὴ τοῦ Ἀγίου Σάββα και ἄλλου, και μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὴν ὕλη, πὸ διδασκόταν στὰ σχολεῖα. Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ χφφ με ἔργα ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων παραφρασμένα ἢ σχολιασμένα ἀπὸ νεώτερος "Ἕλληνες : π.χ. τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη σὲ παραφράσεις τοῦ

1. Σύντομα ἐφύμνια τοποθετημένα μεταξὺ τῶν ὕμνων.

Κορυδαλλέα, ή Ρητορική του 'Αριστοτέλη με σχόλια του 'Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου του έξ 'Απορρήτων κ.ά. 'Η παρουσία τόσων χφφ με έργα του 'Αριστοτέλη όφείλεται στην εισαγωγή στη Βλαχία της διδασκαλίας του νεοαριστοτελισμού από τον Θ. Κορυδαλλέα και μαρτυρεί για την επίδραση του Σταγειρίτη στη διαμόρφωση τής σκέψης στις παρίστριες ήγεμόνες.

'Αξιόλογες για την μελέτη σχετικά με την έπιρροή του δυτικού πνεύματος στην ανατολική Εύρώπη είναι οι έλληνικές μεταφράσεις του 18ου αί., που περιλαμβάνονται στη συλλογή τής Ρ.Α., όπως π.χ. ή Μεταφυσική του Fr. Chr. Baumeister σε μετάφραση του Δημ. Δάρβαρι, ή ή Μεταφυσική του Ant. Genovesi, μεταφρασμένη από τον Εύγ. Βούλγαρη. 'Υπάρχει επίσης ή μετάφραση του «Θεάτρου πολιτικού» του Ambrosius Marlianus από τον 'Ιωάννη 'Αβράμιο, όπως δηλώνεται στην άρχή των δύο χφφ τής Ρ.Α. που περιέχουν τις μεταφράσεις του. Το έργο αυτό είχε αποδοθή στον ήγεμόνα Νικόλαο Μαυροκορδάτο, ό όποιος φέρεται ως μεταφραστής του στον τίτλο του βιβλίου όταν πρωτοεκδόθηκε στη Λειψία τό 1758'. Το συγγραφικό έργο του Ν. Μαυροκορδάτου άντιπροσωπεύεται στη συλλογή τής Ρ.Α. με τά χφφ: «Περί καθηκόντων», «Φιλοθέου Πάρεργα» κ.ά. Τέλος, σε έλληνικές μεταφράσεις ύπάρχουν πολλά από τά συγγράμματα του σκώτου συγγραφέα των άρχων του 17ου αί. J. Barclay².

ε) Οι λατινικοί κώδικες τής μικρής συλλογής τής Ρ.Α. μπήκαν σχετικά άργά στον κύκλο τής ρουμανικής παιδείας. Μεταξύ των παλαιότερων είναι ένα αντίγραφο του 1370 του «Rationale Divinorum Officiorum», έργο του γάλλου G. Durand (1230 - 1296), τό όποιον έφθασε στην Ρουμανία με τους στρατιώτες, που είχαν λάβει μέρος στην πολιορκία τής Βιέννης τό 1683. 'Αλλο αξιόλογο χφ του 15ου αί., περιέχει τά (άνέκδοτα) Σχόλια στα 'Επιγράμματα του 'Αγίου Παύλου από τον 'Αγ. Bonaventura. 'Επίσης στον Codex Bandinus, ό όποιος εκδόθηκε τό 1895 από τον V. A. Urechia βρίσκονται πολύτιμες ειδήσεις για τις ρουμανικές έπαρχίες στα μέσα του 17ου αί., ειδήσεις που προέρχονται από την διήγηση του ταξιδιού του ίταλου Marco Bandini τό 1646.

1. 'Αριάδνη Καμαριανού, *Traducerea greaca a «Teatrului politic» atribuita gresit lui N. Maurocordat, si versiunile românești*, «Revista Istorică Română» 11-12 (1941-1942), Βουκουρέστι 1943, σ. 233-247. Πρδλ. Δημ. Β. Οικονομίδης, *Ioan Avramie*, «Biserica Ortodoxa Română», 62 (1944) σ. 16-18, και του ίδιου, *'Ιωάννης 'Αβράμιος ό Κρής*, «'Αθηνά», 54 (1950) σ. 77-9. 'Ο Κ. Ε. Χατζηστεφάνου, *Θεάτρον Πολιτικόν*, «Κυπριακαί Σπουδαί», 25 (1961), σ. 133-143, δέν χρησιμοποίησε τις πάρα πάνω μελέτες.

2. Παραθέτουμε τούς καταλόγους των

ρουμανικών, έλληνικών και σλαβικών χειρογράφων στους όποιους παραπέμπει ό σ. για την πληρέστερη γνώση του θέματος: I. Bianu, R. Caracas, G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriselor românești*, τ. 1-3 Βουκουρέστι-Κραϊόβα, 1907-1931. (Οι τόμοι 4 κέ. έτοιμάζονται). C. Litzica, *Catalogul manuscriselor grecesti*, τ. 1, Βουκουρέστι, 1909. ('Ο 2ος τόμος από τον Ν. Καμαριανό, 1940. 'Ο 3ος τόμος έτοιμάζεται). P. P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slave* τ. 1, 1959. (Οι τόμοι 2 και 3 τυπώνονται).

στ) Τέλος, ἡ ἕκτη κατηγορία ἀφορᾷ στὶς σπάνιες ἐκδόσεις τῶν ξένων (μὴ ρουμανικῶν) βιβλίων, τὰ ὁποῖα περιέχονται στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ρ.Α. Ἀναφέρονται τ' ἀρχέτυπα, οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἰαλδο Μανούτιου καὶ τὸ «Liber Chronicarum» ἢ «Chronicon Mundi» τοῦ γερμανοῦ Hartmann Schedel, τυπωμένο στὴ Νυρεμβέργη τὸ 1493, στὸ ὁποῖο περιγράφονται, περιληπτικὰ καὶ μὲ μιὰ δόση φαντασίας, γιὰ πρώτη φορὰ οἱ ρουμανικὲς ἐπαρχίες. Στὴ συνέχεια παρουσιάζονται τὰ παλαί- τυπα ἢ οἱ μεταγενέστερες σπάνιες ἐκδόσεις, πού ἀνῆκαν κάποτε σὲ γνω- στοὺς λογίους, ὅπως διακρίνεται ἀπὸ τὰ ex libris ἢ τὶς αὐτόγραφες σημειώσεις, πού σώζονται στ' ἀντίτυπα. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ, φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ στόλνικου Κων. Καντακουζηνοῦ (τέλη 17ου αἰ.), τοῦ μητρο- πολίτη Δοσιθέου, τοῦ Δημ. Καντεμίρ ἢ τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου (18ος αἰ.) κ.ἄ.

Τὴν ἐκδόσὴ του αὐτῆ, ὁ V. Căndea συνοδεύει μὲ φωτογραφίες εἴτε ἀπὸ τοὺς κώδικες (διάφορα εἶδη γραφῶν, μικρογραφίες) εἴτε ἀπὸ τὰ ἐντυπα (σελίδες τίτλου, χαλκογραφίες ἢ δείγματα αὐτογράφων τῶν κτητόρων) δίνοντας ἔτσι μιὰ ὠραία εἰκόνα τῶν θησαυρῶν τῆς Ρ.Α., οἱ ὁποῖοι εἶναι τόσο χρήσιμοι καὶ στὴ μελέτῃ τῆς νεώτερης ἐλληνικῆς παιδείας.

Δουκία Δρούλια

Σ Χ Ο Λ Ι Α

ΑΝΑ - ΓΝΩΣΕΙΣ

Ἄν τὰ σημειώματα πού καταχωρίζονται στὴν θέση αὐτὴν μπο- ροῦσαν νὰ ἐμφανίζονται σὰν τὰ κηρύγματα, θὰ εἰταίριαζε νὰ ἐπιγρά- ψουμε ἐδῶ τὰ λόγια τοῦ Πασκάλ: «δὲν θὰ μὲ ἀναζητοῦσες ἂν δὲν μὲ εἶχες βρεῖ». Τοῦτο μοιάζει νὰ εἶναι τὸ ἔμβλημα τῆς ἐπιστήμης μας, ἴσως τῆς κάθε ἐπιστήμης· τὰ χαρτιά, χειρόγραφα ἢ ἐντυπα, τὰ κάθε λογῆς μνημεῖα, δὲν μιλοῦν ἂν δὲν τοὺς θέσουμε ἐρωτήματα, ἀλλὰ ἢ ἐρώτηση προϋποθέτει κιόλας κάποια διαμόρφωση εἰδήσεων μέσα στὸν νοῦ μας, ἢ ὁποῖα προκαλεῖ τὴν ἀνάγκη γιὰ κάποια συμπλήρω- ση. Ἔτσι πλησιάζουμε, ἔτσι πρέπει νὰ πλησιάζουμε, πρὸς τὸ ὄντικθ τῆς ἐπιστήμης μας, προκειμένου νὰ θέλουμε καὶ νὰ ἐπιτυχαίνουμε τὴν ἀξιοποίησή του. Ἡ ἰδέα ὅτι μποροῦμε νὰ στέκουμε παθητικὰ ἐμπρὸς στὸν κινούμενο κόσμον τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ νὰ ἀθροίζουμε ἐντυπώσεις πού νὰ καταλήξουν νὰ γίνουν ἐπιστήμη, εἶναι σφαλερή.

Ἡ ἐπιστήμη μας προχωρεῖ μὲ διαδοχικὲς προσεγγίσεις, δηλαδὴ μὲ διαδοχικὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα μὲ τὴν πείρα μας καὶ μὲ τὴν